

Петро Микитюк

ПЕРЕПОНИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Для вітчизняної економіки саме інновації та інноваційний розвиток є тією рушійною силою, що спроможна забезпечити економічну незалежність України і подолання розриву з розвиненими державами за принципом «обганяти не доганяючи». Тобто, не йдучи шляхом, який інші вже пройшли, здобувши при цьому міцні позиції на світовому ринку, а йти, безсумнівно, у руслі світового розвитку, але своїм шляхом, вишукуючи і реалізуючи свої потенційні переваги, займаючи провідні позиції в тих сферах діяльності, де для цього є умови.

На шляху інноваційного розвитку вітчизняної економіки існує чимало перепон, які потребують серйозної уваги на дослідження даної проблеми.

З даною проблемою пов'язали свої праці і зробили певний внесок в теоретичну науку про інновацію такі вчені як Гриньов В.Ф., Кириченко О.А., Ілюшенко С.М. та інші. Наприклад, разом з німецькими та іншими колегами обґрунтовано теоретичні положення трансформації наукових систем в країнах з перехідною економікою, визначено теоретичні засади формування науково-технологічної та інноваційної політики в таких країнах. Видано чимало монографій з цих питань, у тому числі спільно з німецькими, російськими, білоруськими та іншими зарубіжними фахівцями.

Розроблено чимало рекомендацій, як вирішувати накопичені проблеми, враховуючи стан і особливості розвитку вітчизняної науки і економіки. Вченим належить ініціатива у створенні необхідної законодавчої бази. Наприклад, тільки за останні три-чотири місяці було підготовлено проекти двох важливих законів: про інноваційні пріоритети, який вже прийнято Верховною Радою, та про підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів. Розроблено чимало проектів створення сучасних інноваційних структур. На жаль, в практиці управління вони або ігноруються, або використовуються частково і несистемно, що, безумовно, не приводить до позитивних результатів.

Найсерйознішою перепорою є, безумовно, сучасна структура економіки, в якій здавна превалюють добувні та сировинні галузі. Відомо, що вплив інноваційного фактора на економічну ефективність цих галузей набагато менший ніж на ефективність галузей з високим рівнем обробки. В умовах невідповідної для країни сировинної спрямованості експорту така економіка для свого зростання та просування на світові ринки потребує зростаючих бюджетних і позабюджетних впливів. Цим пояснюється парадокс, який зараз спостерігається, коли при збільшенні ВВП і обсягів виробництва фінансовий стан держави не покращується.

Інновативність нашої економіки не перевищує за оцінками 10-12 %. Це, власне, рівень того впливу на економічне зростання, який забезпечується за рахунок нових результатів науки та їх технологічного застосування. І слід визнати, що досягти хоча б початкової межі інноваційної моделі економіки, яка у світі визначається на рівні 40 % інновативності, без проведення структурних змін у вітчизняній економіці принципово неможливо.

Орієнтири необхідних структурних змін і механізми їх забезпечення вже давно були запропоновані науковцями. Наприклад, на виконання відповідних розпоряджень Президента в свій час було розроблено нову Концепцію інноваційного розвитку економіки та Державний індикативний план науково-технологічного та інноваційного розвитку. Вони навіть були попередньо узгоджені в інстанціях, але так і залишилися поза увагою Кабінету Міністрів України.

Ігнорування даних конкретних розпоряджень Президента свідчить не лише про низький рівень в країні виконавської дисципліни, а відображає, насамперед, застарілу ідейну основу проведення економічної реформи. Ми дуже довго затримуємося на вирішенні проблеми перерозподілу національного багатства і фактично зовсім не приділяємо уваги можливостям його зростання.

В сьогоденних умовах ці можливості пов'язані виключно з науковими знаннями та їх масштабним технологічним застосуванням. Причому наука, технології, інформаційні ресурси виконують зараз значно важливішу роль, ніж просто роль найефективнішого джерела економічного зростання. Вони сприяють вирішенню величезної кількості соціальних та інших проблем суспільства. Так, як свідчить світовий досвід, створення одного робочого місця в науково-технологічній сфері відкриває можливості для запровадження семи робочих місць в галузі виробництва. Для нас використання цих можливостей науки має виняткове значення, оскільки тоді ми змогли б повернути у вітчизняну економіку мільйони заробітчан, які зараз вимушені працювати на інші країни.

Іншою перепорою, як прийнято вважати, є дефіцит коштів для інвестування науки, інновацій та економіки в цілому. Насправді реальна ситуація віддзеркалює хибність державної фінансової політики та неефективність механізмів використання національних фінансових ресурсів. Саме це є серйозною перепорою, а не нестача грошей.

Проголосивши перехід на інноваційну модель економічного розвитку, ми маємо, очевидно, забезпечити пріоритетну фінансову підтримку головного джерела економічного зростання - науки та інновацій. Але як насправді розуміють народні депутати значення пріоритетної державної підтримки науки та інновацій свідчить, зокрема, такий факт. У 2004 р. на такі затверджені Верховною Радою пріоритети, як державні науково-технічні програми та Державний фонд фундаментальних досліджень загалом було заплановано втричі менше коштів, ніж передбачено бюджетною статтею, наприклад, на медичне та санаторне обслуговування народних депутатів та вищих керівників органів державної влади. І таких прикладів можна знайти в Держбюджеті чимало.

Дефіцит коштів перетворює науку на суто витратну галузь, позбавляє її можливостей активно впливати на економіку. Не сприяє цьому і практика розпорошення витрат на науку та інновації серед численних розпорядників кредитів. Наприклад, в Держбюджеті 2004 р. таких розпорядників тридцять шість, а окремих рядків - більше ста тридцяти.

Зрозуміло, що коли мова йде про інноваційний розвиток економіки, то Держбюджет, як і відповідні нормативно-правові заходи держави, мають відігравати, в першу чергу, роль стимуляторів позабюджетних інвестицій. В свою чергу, для залучення коштів інвесторів інноваційна діяльність

повинна бути прибутковою. Відомо, що в цьому відношенні наша інноваційна система недостатньо розвинена і має багато вад. Але це зовсім не означає, що держава не повинна втручатися в справу пріоритетної підтримки вітчизняної науки. На жаль, ця проблема залишається поза увагою органів державного управління.

Ще однією перепоною є проблема висококваліфікованих кадрів для інноваційної економіки. Сьогодні вона постає як одна з найсерйозніших перешкод розвитку такої економіки, для подолання якої потрібні великі зусилля і чималий час. На жаль, за останні 10-15 років у цьому плані сталися значні негативні зміни, і реальна ситуація не відповідає нашим традиційним уявленням про вітчизняний інтелектуальний потенціал.

Зростаюча кількість вищих навчальних закладів, поява в Україні аж 54 національних університетів ніяк не супроводжується покращанням якості спеціалістів, особливо з точки зору їх підготовки до інноваційної діяльності. Причина полягає в тому, що в більшості вищих навчальних закладів практично зовсім не проводяться наукові дослідження і студенти не мають можливості оволодівати досвідом дослідника.

З цієї причини вимушена лише на книжкових знаннях виконувати свої дисертаційні роботи більшість вузівських аспірантів та докторантів. За відсутності наукової бази система навчання в аспірантурі, до речі, - кількість аспірантів безпідставно зросла вдвічі, - перетворюється на формальне штампування нових кандидатів наук, більшість з яких не залишається працювати в науці.

Зазначені факти свідчать, що в суспільстві в цілому і в системі державного управління зокрема не сформувалося чітке розуміння природи механізму інноваційного розвитку. І це, безумовно, є не менш серйозною перепоною, ніж перешкоди економічного плану. Ця проблема ускладнюється тим, що майже всі закони, а також укази Президента України з питань інноваційного розвитку частково, а деякі навіть повністю не виконуються.

Не повною мірою відповідає вимогам інноваційного розвитку і структура органів державного управління. В її складі фактично відсутні органи стратегічної спрямованості. Хоча на початку незалежності України і було створено такий орган - Комітет з питань науково-технічного прогресу, - але за десять років його шість разів перебудовували. Кінцевим результатом такої псевдореформації стала значна деградація державної відповідальності за функціонування науки та інноваційний розвиток.

Крім зазначених перепон, є чимало інших, особливо таких, які мають ринкове підґрунтя. Зокрема, залишається на низькому рівні комерційний потенціал науково-технологічної сфери, не сформувалася система посередництва між наукою та виробництвом, слабо розвинена система фондів підтримки науки та інновацій, особливо на комерційній основі, не відповідає потребам інноваційного розвитку рівень менеджменту та маркетингу на підприємствах. Є також серйозні проблеми у сфері формування інноваційної культури суспільства.

Для успішного просування по шляху розбудови інноваційно-орієнтованої економіки потрібні й політична воля, і знання, і рішучі напружені дії. Першочерговими з них вважаю такі:

- приведення структури органів державного управління у відповідність до інноваційної моделі економіки. Першим кроком у цьому напрямку могло би бути створення Державного комітету з питань науки та інноваційної політики;
- прийняття державної концепції розбудови економіки за інноваційною моделлю та розроблення для її реалізації Державного індикативного плану науково-технологічного та інноваційного розвитку України на відповідний період як засобу стратегічного управління;
- розроблення на основі цих державних документів всіх програмних документів органів влади - уряду, міністерств та відомств, регіональних адміністрацій тощо;
- проведення всебічної інвентаризації наявного в країні наукового та інноваційного потенціалу, здійснення заходів, спрямованих на об'єктивізацію інформації про ці сфери, створення системи державної експертизи імпорту та експорту наукових результатів та інновацій;
- внесення коректив в економічну політику: в першу чергу має бути докорінно переорієнтована існуюча система державної фінансової підтримки економіки. Зокрема, треба переходити від пільг до стимулів. Пільги мають залишатися лише у сфері соціального захисту. На стимулювання інноваційного розвитку має бути спрямована і система державних запозичень.

Конкретизація вищенаведених пропозицій значною мірою міститься у відповідних положеннях Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, яка була затверджена Верховною Радою ще в липні 1999 р. До неї додаю ще одну нову пропозицію:

Вважаю доцільним сформувати масштабну базу інвестування, інноваційного розвитку економіки, поклавши в її основу нову систему особистих цільових банківських рахунків громадян та підприємств і організацій, кошти з яких будуть використовуватися через фондові ринки виключно для фінансування інноваційних процесів. Завдяки цьому ми зможемо активніше залучити до розбудови інноваційної економіки не тільки наші банки та підприємства, але й більшість наших громадян. Коли це станеться, коли народ підтримає ідею розбудови інноваційної економіки і своєю копійкою, і своєю творчою участю, тоді й відбудеться наше успішне просування проголошеним шляхом інноваційного розвитку.